

Introduktion

Spara flitigt samlade
Slantar, så det skramlade;
Tänkte att en vacker da'
Blir de säkert bra att ha.

Slösa köpte snask och gott.
Grisen – ja, den glömdes bort.
Klabbiga var kjol och händer
Och förstörda hennes tänder.

I Birgitta Lilliehööks serie "Spara och Slösa" (1926–1963), från Sparbankens barntidning *Lyckoslanten*, framgår det med all tydlighet hur barn bör förhålla sig till pengar. Serien är ett utmärkt exempel på barnlitteraturens ekonomiska socialisation av sina läsare. Via rim och bilder förmedlas tankar om hur pengar ska (för)tjänas, förvaltas och spenderas. Eftersom ekonomin bestämmer villkoren för alla liv, oavsett världsåskådning eller tillgångar, löper temat pengar som en röd tråd genom barn- och ungdomslitteraturen. Pengar, konsumtion och förvaltning är återkommande motiv från 1700-talets barntidningar, via folkhemmets flickböcker, till samtida bilderböcker och barnprogram.

I föreliggande nummer av *Barnboken* har jag därför bjudit in till en fördjupad diskussion av ämnet. I sju artiklar diskuteras hur barnlitterära texter reflekterar, reproducerar och ifrågasätter ekonomiska och sociala strukturer. Vilken roll spelar ekonomiska frågor i barn- och ungdomslitteratur? Hur gestaltas barn och ungas relation till pengar? Hur viktigt är det till exempel att tjäna egna pengar och vad ska de sedan användas till?

Inledningsvis undersöker Janicke S. Kaasa representationen av barns bruk av fickpengar i den danska barntidningen *Ungdommens Ven* (1770). Hon menar att tidskriftens gestaltning av barnkonsumenter kan länkas till barnets allt mer betydelsefulla position i såväl text- som konsumtionskultur under den andra hälften av 1700-talet. Av särskilt intresse för Kaasa är texter där barnläsare använder sina pengar för att köpa själva tidningen. Denna handling framstår som föredömlig och kontrasteras ofta mot köp av exempelvis godsaker.

Sammantaget visar Kaasas läsning att 1700-talets barn, via tidskrifter som *Ungdommens Ven*, skolas in i det samtida ekonomiska systemet.

Under följande sekel växer en modern konsumtionskultur fram där såväl varor och reklam som butiker utformas med barn som särskild målgrupp. I temanumrets andra artikel analyserar Elina Druker hur denna förändring speglas i barnlitterära skildringar av barns möte med varuvärlden. Syftet är att diskutera relationen mellan varuhusens reklam för barn och barnlitteratur. Materialet består av svenska och danska bilderböcker utgivna mellan 1933 och 1965, vilka innehåller olika typer av frosserimotiv i varuhusmiljö. Druker kommer fram till att nya tekniker och medier bejakas med hjälp av absurda och farsartade inslag. I modernistiska verk av författare som till exempel Lennart Hellsing fylls det klassiska Schlaraffenland-motivet med nytt innehåll, vilket öppnar för kritiska och upproriska idéer.

Konsumtion är ett genomgående tema även i numrets tredje artikel. Där demonstrerar Anna Cavallin närvaron av diskursiva praktiker kring normativ femininitet i Ingegerd Granlunds rådgivare för tonårsflickor *Tolv brev till Tonina* (1956), respektive signaturen Claques flickböcker om Pella (1958–1965). Fokus ligger på tonårsfemininiteten och gestaltningen av kläder, kropp och hushållning. Det är tydligt att den feminina norm som framträder i Granlunds rådgivare ömsom förkroppsligas, ömsom överträdes av Claques protagonister. Precis som i tidigare bilderbäckers varuhusmotiv innefattar efterkrigstidens flickböcker såväl normativa som ifrågasättande gestaltningar av konsumtion.

I nästa artikel skiftar fokus från ungas privatkonsumtion till deras relation till olika typer av ekonomiska system. Sarah Hardstaff utgår från två amerikanska ungdomsserier – Mildred Taylors romaner om den afroamerikanska familjen Logan (1975–2020) och Cynthia Voigts svit om syskonen Tillerman (1981–1989) – i en analys av representationer av monetära ekonomier och gåvoekonomier. Hardstaff pekar ut flera likheter och skillnader mellan de två omtyckta serierna: medan Taylor gestaltar pengar som ett socialt medel med vars hjälp protagonister samarbetar eller straffar varandra, presenterar Voigt dem istället som en central del i individens försök att förverkliga sig själv. I båda serierna överträds gränsen mellan penning- och gåvoekonomi i linje med ett förmedlande av hopp om en mer rättvis värld.

Den femte artikeln återvänder till den svenska folkhemskontext som Druker och Cavallins material är sprunget ur. Andrea Berardini skriver om Ulf Starks *Min vän Percys magiska gymnastiskor* (1991) och *Min vän shejken i Stureby* (1995) samt bilden av folkhemmets sociala och ekonomiska ideologi. Med utgångspunkt i protagonisterna Ulf

och Percys komplexa relation frilägger Berardini en spänning mellan en utopisk och en desillusionerad syn på folkhemsbygget. Vidare spelar olika materiella objekt en viktig roll i Starks berättelser och får många gånger visualisera en klasskillnad som i övrigt negligeras av samhället. En väsentlig slutsats är att Ulf med hjälp av Percy lär sig hur det ekonomiska systemet fungerar, hur värde skapas och ändras. Ur det perspektivet finns stora likheter med det budskap Hardstaff avtäcker i Taylors och Voigts ungdomsromaner.

En närbesläktad variant av ekonomisk socialisering framträder också i Peter Kostenniemis följande undersökning av Sveriges Televisions två julkalendrar *Kaspar i Nudådalen* (2001) och *Tjuvarnas jul* (2011). Också där finns skildringar som rör sig både inom och utanför en monetär marknad. Med utgångspunkt i en kritisk syn på barnkultur och kapitalism, reflekterar Kostenniemi över hur julkalendrarna förhåller sig till nyliberalismens *homo economicus* och därigenom iscensätter entreprenörskap bortom en yrkesmässig kontext. Kalendrarna har tidigare kritiserats för sina negativt gestaltade entreprenörer men Kostenniemi argumenterar för att det enbart är ena sidan av myntet. Genom att utgå från en vidare betydelse av begreppet pekar han istället på varierande positiva gestaltningar av entreprenörskap.

Temanumrets sista bidrag dröjer sig kvar i perioden efter millennieskiftet men ställer bristen på pengar i fokus. Där undersöker jag den strömning av representationer av fattigdom som präglade 2010-talets barnkultur. Materialet består av nio samtida svenska bilderböcker, vilka på olika sätt tematiserar barnfattigdom, hemlöshet och tiggeri. De behandlade verken utnyttjar bilderbokens mediala möjligheter för att uppmanna till reflektion över frågor som rör makt, ekonomi samt barns och vuxnas rättigheter. Artikeln knyter an till flera av de frågor som berörts av de andra medverkande och redogör bland annat för bilderbokens gestaltning av konsumtion, ekonomiska problem och moraliska dilemman.

Att temat pengar är nära förbundet med moraliska frågor blir tydligt i majoriteten av numrets bidrag. Stereotyperna Spara och Slösa dyker upp i andra former i såväl äldre som nyare barn- och ungdomslitteratur. Värt att ta i beaktande är att den som slösar med sina tillgångar inte enbart förstör ekonomin utan också kroppen. Resultatet av Slösas agerande är utöver fattigdom också förstörda tänder och kläder. Denna länk mellan pengar, konsumtion och respektabilitet tas upp av flera skribenter. Till exempel använder sig både Cavallin och undertecknad av Beverley Skeggs anständighetskoncept för att synliggöra vad som står på spel i de förhandlingar kring normer och

ideal som pågår i barnlitteraturen. Från 1700-talets representation av barntidningsläsare till 2010-talets tiggande EU-migranter bekräftas och ifrågasätts värderingar förenade med anständighet.

Ett annat återkommande tema i numret, vilket också kan sägas vara relaterat till moraliska frågor, är idén om det kompetenta barnet. Det är tydligt att pengar aktualiserar frågor om ansvar, makt-maktlöshet och kompetens-oförmåga. Kostenniemi påpekar att man inom samtida konsumtionsforskning frågar sig om barn bör betraktas som sårbara och därmed hållas utanför konsumtionssamhället eller om de tvärtom ska ses som kompetenta att hantera det. Eftersom barnlitteraturen har en lång historia av duktiga barn framstår ett deltagande i konsumtionssamhället ofta som fördelaktigt. Till exempel visar Kaasa hur tidigmoderna barnkonsumenter framställs som ansvariga för sin egen ekonomi samt hur bristande ansvarsförmåga straffar sig. Hardstaff, å sin sida, kastar ljus på diskrepansen mellan barns och vuxnas förutsättningar. De färdigheter som exempelvis protagonisterna i Voigts ungdomsböcker utvecklat inom ramarna för barndomens informella ekonomi, är lite värda i vuxenlivets formella värld av försäkringar, sparande och lån. Vidare träder ett samband mellan det kompetenta barnet och det svenska folkhemmet fram i flera artiklar. Såväl Druker som Berardini påpekar att duktiga barn var en central ideologisk beståndsdel av projektet.

I den porträttering av barnkonsumenter som lyfts fram av flertalet skribenter finns ett intressant spänningsförhållande mellan att å ena sidan vara duktig och anständig, och å den andra njuta, frossa och leka. Kaasas artikel demonstrerar till exempel hur viktigt det var att lära barn att hushålla med sina fickpengar och hur nya produkter, som barntidningen *Ungdommens Ven*, blev något som ordentliga barn förväntades lägga pengar på. I Drukers material framträder en motsatt bild i gestaltningar av konsumtion som någonting njutningsfyllt och livsbejakande. De samtida bilderböcker som jag resonerar kring förenar i flera fall nytta med nöje, en fattig familjs sista slantar kan gå till både godis och välgörenhet. Cavallin tar därtill upp ytterligare en betydelsefull aspekt av barns konsumtion: dess identitetsskapande egenskaper.

Tillsammans visar numrets bidrag på såväl kontinuitet som förändring i hur man skriver om ekonomiska frågor för barn och unga. Det är min förhoppning att detta nummer av *Barnboken* ska inspirera till mer forskning på de många sambanden mellan pengar och barnlitteratur. I anknytning till temat finns mycket kvar att diskutera. Pengar villkorar såväl liv som litteratur och är en brännande del av både vardag och konst. Idag tecknas *Spara och Slösa* av Lena Fors-

man som bytt färg på deras hår. Syftet är fortfarande att lära barn om privatekonomi och sparande men i övrigt går de två gestalterna knappt att känna igen. Förmågan till ekonomisk hushållning länkas inte längre till kroppen, spargrisen och snasket är utbytt mot pantburkar och betalkort.

Lydia Wistisen
Fil.dr, Stockholms universitet
Gästredaktör för temat "Pengar"